

Νεοφιλελεύθερη πολιτική στην εκπαίδευση και κοινωνικές αντιστάσεις

γράφει η ΓΙΑΝΝΑ ΚΑΤΣΙΑΜΠΟΥΡΑ*

Στόχος του κειμένου αυτού είναι να αναδείξει τη σχέση μεταξύ της σοβούσας παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης με τον επαναπροσδιορισμό του κοινωνικοπολιτικού και ιδεολογικού ρόλου της εκπαίδευσης, κυρίως την τελευταία τριακονταετία. Κύριο θέμα είναι η ανάλυση των κυρίαρχων χαρακτηριστικών που αποκτά η εκπαίδευση στο καθεστώς του νεοφιλελευθερισμού, με βάση τη νεοφιλελεύθερη πολιτική στην εκπαίδευση όπως διατυπώνεται εναργέστατα στα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εδώ και τρεις δεκαετίες και στις αποφάσεις και τις δράσεις του ΟΟΣΑ (με παράδειγμα τον διαγωνισμό PISA). Στη συνέχεια, γίνεται παραδειγματική αναφορά εφαρμογής του νεοφιλελευθερισμού στη σημερινή ελληνική εκπαιδευτική συγκυρία. Τέλος, συζητείται η άρθρωση ενός εναλλακτικού σχεδίου για τη δημόσια εκπαίδευση, στηριγμένου στις αρχές της επαναστατικής κριτικής παιδαγωγικής.

Ένα από τα πεδία στα οποία εκβάλλει όλο και πιο έντονα η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση των τελευταίων τριάντα

χρόνων είναι η εκπαίδευση. Η καπιταλιστική κρίση υπαγορεύει μια επιθετική τακτική του κεφαλαίου που εκφράζεται με τη νεοφιλελεύθερη και νεοσοσιαλιστική πολιτική που υλοποιείται και προωθείται διεθνώς ως «η μόνη λύση», με το σύνθημα «δεν υπάρχει εναλλακτική

j

** Επιστημονική συνεργάτης
ΠΤΔΕ/ΕΚΠΑ – Γ. Γραμματέας
Συλλόγου Διδασκόντων ΕΑΠ*

λύση» (TINA) και έχει επαναπροσδιορίσει ουσιαστικά τον κοινωνικοπολιτικό και ιδεολογικό ρόλο της εκπαίδευσης. Η δωρεάν δημόσια εκπαίδευση συρρικνώνεται και ολοένα και πιο έντονα αμφισβητείται εκ των περιστάσεων ως κοινωνικό δικαίωμα. Η εκπαίδευση, λοιπόν, ιδίως την τελευταία τριακονταετία, εμπορευματοποιείται και τα χαρακτηριστικά της καθίστανται όλο και λιγότερο δημοκρατικά. Όσον αφορά το περιεχόμενο δε, αυτό συνεχώς αποθεωρητικοποιείται και απομακρύνεται συνεχώς από το αίτημα της ανάπτυξης κριτικής σκέψης.

Στόχος του κειμένου αυτού είναι τόσο η ανάδειξη των κυρίαρχων χαρακτηριστικών που αποκτά η εκπαίδευση στο καθεστώς του νεοφιλελευθερισμού, με παραδειγματική αναφορά στη σημερινή ελληνική εκπαιδευτική συγκυρία, όσο και η άρθρωση ενός εναλλακτικού σχεδίου για τη δημόσια εκπαίδευση, στηριγμένου στις αρχές της επαναστατικής κριτικής παιδαγωγικής. Μεταξύ των άλλων, έχει ιδιαίτερη σημασία να εξεταστούν πτυχές των αποφάσεων υπερεθνικών οργανισμών, όπως της Ευρωπαϊκής Ένωσης και του ΟΟΣΑ, και ο ρόλος τους στα σχέδια νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης της εκπαίδευσης. Δηλαδή, υποταγή της εκπαίδευσης στους κανόνες της αγοράς για την εμπέδωση των καπιταλιστικών προταγμάτων. Σε αυτό το πλαίσιο, εξαιρετικά σημαντικός είναι ο μηχανισμός επιβολής της νεοφιλελεύθερης πολιτικής στην εκπαίδευση στα εκπαιδευτικά συστήματα των επιμέρους χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως θα αναφερθεί στα επόμενα.

Κατ' αρχήν, λοιπόν, στο πλαίσιο της κρίσης μέσα στο οποίο κινούμαστε και την επίθεση ενάντια στην εκπαίδευση, θα πρέπει να αναφερθούν, έστω επιγραμματικά, τα χαρακτηριστικά της επίθεσης που δέχεται η εκπαίδευση σε μια ιδιαίτερη φάση του καπιταλισμού που χαρακτηρίζεται ως εποχή της παγκοσμιοποίησης. Ο όρος παγκοσμιοποίηση εδώ χρησιμοποιείται καταχρηστικά, μια και η γενικευμένη χρήση του τα τελευταία χρόνια είναι απλώς μια προσπάθεια

να αποδοθεί με έναν ουδέτερο λόγο ένα βασικό χαρακτηριστικό του καπιταλισμού: η διεθνοποίηση του κεφαλαίου και των σχέσεων εκμετάλλευσης στο πλαίσιο του καπιταλισμού των πολυεθνικών εταιρειών, όπως περιγράφει ο Ερνέστο Μαντέλ στον *Ύστερο καπιταλισμό* (Μαντέλ, 2004). Η παγκοσμιοποίηση, λοιπόν, με την προηγούμενη έννοια, είναι αλληλένδετη με την υιοθέτηση της νεοφιλελεύθερης πολιτικής για την αύξηση της κερδοφορίας του κεφαλαίου σε βάρος των καταπιεσμένων τάξεων με τη διάλυση των εργασιακών σχέσεων, δηλαδή ανάσχεση και αναστροφή των κατακτήσεων της εργατικής τάξης σε παγκόσμιο επίπεδο (Skordoulis, 2016).

Η νεοφιλελεύθερη πολιτική συνοδεύεται και από μια άνευ προηγουμένου ιδεολογική επίθεση, με στόχο την ιδεολογική ηγεμονία της αστικής πολιτικής σε μια κατάσταση ιδεολογικού αφοπλισμού, αλλά το κυριότερο, μέσα σε ένα καθεστώς συναίνεσης από πλευράς των φορέων της κοινωνικής αντίστασης.

Η νεοφιλελεύθερη πολιτική στην εκπαίδευση

Ο κύριος στόχος της νεοφιλελεύθερης πολιτικής στην εκπαίδευση διατυπώνεται εναργέστατα στα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Ένωσης εδώ και τρεις δεκαετίες. Χαρακτηριστικά τέτοια κείμενα είναι όσα υπογράφηκαν από τα κράτη μέλη από τη δεκαετία του 1990, μετά την κυριαρχία των απόψεων για τη μονοκρατορία του καπιταλισμού και το «τέλος της ιστορίας». Πρώτο τέτοιο κείμενο είναι *Η Λευκή Βίβλος για την Ανάπτυξη, την Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση*, του 1993, από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Commission of the European Communities, 1993), το οποίο συνέδεσε άμεσα την εκπαίδευση με την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τονίζοντας την ανάγκη της εκπαίδευσης ως οικονομικής και κοινωνικής επένδυσης που θα έφερνε την Ευρώπη σε πλεονεκτική

θέση έναντι των οικονομικών ανταγωνιστών της.

Η *Λευκή Βίβλος για την Εκπαίδευση και Κατάρτιση – Διδασκαλία και Μάθηση προς την Κοινωνία της Γνώσης*, που ακολούθησε το 1995 (Commission of the European Communities, 1995), εξειδίκευσε ακόμη περισσότερο τους στόχους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: αύξηση των επενδύσεων για την ανάπτυξη του έμπυχου δυναμικού, τη σύνδεση πανεπιστημίων και επιχειρήσεων, καθώς και στην έρευνα για την παραγωγή νέας γνώσης. Πρόκειται για την πρώτη συγκροτημένη απόπειρα της ΕΕ να εντάξει την εκπαίδευση και την κατάρτιση στο κέντρο της στρατηγικής της για την επιδίωξη της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής της.

Ιδιαίτερα σημαντική για το υπό συζήτηση θέμα είναι η Συνθήκη του Άμστερνταμ, του 1997, που ακολούθησε τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και επαναλάμβανε τα άρθρα 126 και 127 της δεύτερης ως 149 και 150. Στο άρθρο 150, λοιπόν, ως στόχοι των δράσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ορίζονται η τόνωση της συνερ-

γασίας μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και επιχειρήσεων, η βελτίωση της αρχικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και η ενίσχυση της κινητικότητας εκπαιδευτών και εκπαιδευομένων (Ευρωπαϊκή Ένωση, 1997). Η Συνθήκη του Άμστερνταμ εισάγει τη «διά βίου εκπαίδευση και κατάρτιση» ως θεμελιώδη διάσταση της κοινοτικής πολιτικής για την εκπαίδευση και την απασχόληση, αρχή η οποία θα ανοίξει τον ασκό του Αιόλου για την υποβάθμιση των εργασιακών δικαιωμάτων που προϋπέθεταν μέχρι τότε τα πανεπιστημιακά πτυχία και την «απασχολησιμότητα» των πτυχιούχων.

Στις 19 Ιουνίου 1999, είκοσι εννέα Ευρωπαίοι υπουργοί, υπεύθυνοι για την ανώτατη εκπαίδευση στη χώρα τους, υπέγραψαν τη Διακήρυξη της Μπολόνια, η οποία συγκροτεί έναν «ενιαίο και συνεκτικό Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης». Βασικοί στόχοι της διακήρυξης αυτής ήταν η αύξηση της κινητικότητας και κυρίως «της απασχολησιμότητας» των Ευρωπαίων αποφοίτων ανώτερης εκπαίδευσης και η ταυτόχρονη διασφάλιση της ανταγωνιστικότητας

της ευρωπαϊκής ανώτερης εκπαίδευσης σε παγκόσμια κλίμακα (σύμφωνα με τη Διεύθυνση Ανώτερης Εκπαίδευσης). Μεταξύ των στόχων, η αναμόρφωση της ανώτατης εκπαίδευσης σε δύο κύκλους, έναν πρώτο κύκλο που θα συνδέεται άμεσα με την αγορά εργασίας κι έναν δεύτερο, ανώτερο, που θα οδηγούσε σε ανώτερες σπουδές.

Από το 2000 κι εξής, η ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική καθορίζεται από τη Σύνοδο της Λισαβόνας, που κεφαλαιοποιεί τα προηγούμενα βάσει των εξής δεσμευτικών στόχων για τα κράτη μέλη: *ένα ευρωπαϊκό πλαίσιο πρέπει να καθορίζει τις νέες βασικές δεξιότητες που πρέπει να παρέχει η διά βίου μάθηση: δεξιότητες πληροφορικής, ξένες γλώσσες, τεχνολογική αντίληψη, επιχειρηματικό πνεύμα και κοινωνικές δεξιότητες*» (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο 2000, §26.4).

Από εκεί και πέρα, με αλληπάλληλες αποφάσεις, οι όροι και τα κριτήρια που θα καθορίσουν τον ενιαίο χώρο ευρωπαϊκής εκπαίδευσης είναι η απασχολησιμότητα σε συνδυασμό με τη διά βίου μάθηση, οι δεξιότητες, η ανταγωνιστικότητα, η επιχειρηματικότητα και η ανάπτυξη. Με λίγα λόγια, με βάση τα προαναφερθέντα, στόχος της πολιτικής της ΕΕ και των κατέκαστων κρατών μελών είναι η μετατροπή της εκπαίδευσης σε μια άλλη πηγή παροχής υπηρεσιών, σε τελική ανάλυση, σε μια πηγή αύξησης της κερδοφορίας του κεφαλαίου (Γρόλλιος, Λιάμπας, Παυλίδης, 2015).

Από τη σκοπιά των κυρίαρχων τάξεων, όπως φαίνεται και από τα επίσημα κείμενα, επιβεβαιώνεται ότι ένας από τους κύριους στόχους της εκπαίδευσης είναι να αναπαράγει την κυρίαρχη ιδεολογία. Εδώ αντιστοιχεί η θεώρηση της εκπαίδευσης ως ιδεολογικού μηχανισμού του κράτους από την αλτουσεριανή παράδοση. Η αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας συνεπάγεται τη στρέβλωση της πραγματικότητας, την παρεμπόδιση της απόκτησης κριτικής γνώσης από τους μαθητές, της κριτικής κατανόησης της πραγματικότητας του φυσικού και κοινωνικού κόσμου γύρω τους.

Ταυτόχρονα όμως, μέσα από την εκ-

παίδευση συντελείται και μια αναπαραγωγική διαδικασία. Μια διαδικασία αναπαραγωγής των υπαρχουσών κοινωνικών σχέσεων εκμετάλλευσης μέσα από την ενίσχυση της αντίθεσης χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας.

Η εκπαιδευτική πολιτική στοχεύει στην προλεταριοποίηση της πνευματικής εργασίας και στη δημιουργία συνθηκών, όπου η εκπαίδευση δεν θα αποτελεί στοιχείο και εφελθτήριο κοινωνικής ανόδου αλλά μέσο για τη δημιουργία απειρίας ελαστικά εργαζομένων – μάλλον «απασχολήσιμων». Και αυτό το επιτυγχάνει, εκτός των άλλων και στο πλαίσιο της παρούσας συζήτησης, μέσα από αφενός την εργασιακή και κοινωνική απαξίωση του εκπαιδευτικού, αφετέρου μέσω της παρέμβασης στα προγράμματα σπουδών όπου η απόκτηση δεξιοτήτων έρχεται σε πρώτο πλάνο και η επιστημονική γνώση, η κατανόηση μέσω των μεθόδων της επιστήμης, σε δεύτερο (Skordoulis, 2016).

Ένα από τα σταθερά κι επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά της ευρωπαϊκής πολιτικής για την εκπαίδευση, όπως προκύπτει και από τα επίσημα κείμενα που προαναφέρθηκαν, είναι η διαπίστωση ότι ζούμε στην «κοινωνία της γνώσης». Σύμφωνα με τη λογική των κειμένων αυτών, «κοινωνία της γνώσης» σημαίνει ένταξη της γνώσης στη διαδικασία παραγωγής ως άμεσες παραγωγικές δυνάμεις, ως βασικό συντελεστή στην κερδοφορία του κεφαλαίου: στην ουσία, δηλαδή, ο στόχος της αντιμετώπισης της δομικής κρίσης του κεφαλαίου από τις διαρκείς τεχνολογικές επαναστάσεις, χρησιμοποιώντας τη γνώση ως παραγωγική δύναμη (Skordoulis, 2016).

Ένα κύριο χαρακτηριστικό του ύστερου καπιταλισμού είναι η προλεταριοποίηση της διανοητικής εργασίας. Στο νέο πλαίσιο η διανοητική εργασία τίθεται στο ίδιο επίπεδο εκμετάλλευσης με τη χειρωνακτική (Μαντέλ, 2006). Στη φάση αυτή ο βαθμός εκμετάλλευσης του εκπαιδευτικού είναι ίδιος με τον βαθμό εκμετάλλευσης του εργάτη στο εργοστάσιο. Η προλεταριοποίηση αυτή είναι, λοιπόν, βασικό χαρακτηριστικό

του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού και της έκφρασής του στην εκπαίδευση.

Η προαναφερθείσα αντίληψη γίνεται προφανέστερη στην περίπτωση της καλλιέργειας δεξιοτήτων. Το σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα θα πρέπει να αναπτύσσει δεξιότητες όπως: κριτική σκέψη, επίλυση προβλημάτων, λήψη αποφάσεων κ.λπ. και, ως εκ τούτου, για να φτάσει σε αυτό το σημείο θα πρέπει να έχει αποκτήσει στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση ικανότητες ανάγνωσης, γραφής κ.ο.κ. Αυτός ο διαχωρισμός άμεσα στη γνώση και στις δεξιότητες και, στην ουσία, η πρωτοκαθεδρία των δεξιοτήτων απέναντι στη γνώση ήταν το χαρακτηριστικό της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που εφάρμοσε η Μάργκαρετ Θάτσερ στην Αγγλία το 1979 με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «Skills not Knowledge» («Δεξιότητες, όχι Γνώση»). Το πρόγραμμα της ανάπτυξης δεξιοτήτων έχει έναν βασικό στόχο: την εκπαίδευση ευέλικτων εργαζομένων, χωρίς μόνιμη δουλειά αργότερα, άρα με κατοχή συγκεκριμένων δεξιοτήτων, έτσι ώστε να είναι ευπροσάρμοστοι στην αλλαγή εργασιακού περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της εργασιακής ζωής τους. Η εκπαίδευση των δεξιοτήτων συνδέεται άμεσα με τη διά βίου μάθηση, που επίσης αποτελεί κεντρικό στόχο των επίσημων κειμένων της ΕΕ, με την έννοια της απευθύνσης σε εργαζομένους που δεν προβλέπεται να έχουν σταθερή δουλειά σε όλη τη διάρκεια της εργασιακής τους απασχόλησης, αλλά θα πρέπει να προσαρμόζονται εύκολα στις νέες συνθήκες εργασίας που θα αντιμετωπίζουν επίσης διά βίου.

Τρίτος βασικός άξονας αυτής της πολιτικής είναι το ιδεολόγημα της «αριστείας». Αυτό, όπως έχει ήδη φανεί και στην ελληνική πραγματικότητα, θα έχει αποτέλεσμα την παραγωγή γνώσης σε πολύ συγκεκριμένα πανεπιστήμια και ιδρύματα «κέντρα αριστείας», ανεξάρτητα από τη σύνολη ακαδημαϊκή κοινότητα, ενώ τα υπόλοιπα ΑΕΙ θα μεταβληθούν σε απλά κέντρα κατάρτισης που όπως είναι προφανές, συνδυαζόμενο με τους δύο κύκλους σπουδών που προ-

βλέπονται από τη Συνθήκη της Μπολόνιας, οδηγεί σε ευρύ κατακερματισμό των πτυχιούχων σε κατηγορίες με πολύ διαφορετικά χαρακτηριστικά και δυνατότητες απασχόλησης.

Η πολιτική του ΟΟΣΑ με όχημα τον διαγωνισμό PISA στην εκπαίδευση

Βασικά θεσμικά όργανα για την επιτυχία της νεοφιλελεύθερης πολιτικής στην εκπαίδευση σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή της στενής σχέσης εκπαίδευσης-οικονομίας με στόχο την καπιταλιστική αναδιάρθρωση, είναι μια σειρά υπερεθνικοί οργανισμοί, με σημαντικότερο τον ΟΟΣΑ (Γρόλλιος, 2018). Εργαλείο που χρησιμοποιεί ο ΟΟΣΑ για την επιβολή της νεοφιλελεύθερης αναδιάρθρωσης της εκπαίδευσης είναι και το πρόγραμμα/τεστ PISA, το οποίο ξεκίνησε το 2000 και εφαρμόζεται κάθε τρία χρόνια σε όλες τις χώρες-μέλη του, το οποίο αξιολογεί τις δεξιότητες δεκαπεντάχρονων μαθητών στη γλώσσα, τα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες.

Δύο είναι οι στόχοι που θέτει ο ΟΟΣΑ: η ομογενοποίηση των εκπαιδευτικών συστημάτων και η προώθηση και εμπέδωση του ανταγωνισμού μεταξύ των χωρών που συμμετέχουν σε αυτόν. Η λογική της στρατηγικής αυτής διέπεται από τη νοοτροπία αυξημένης ανταγωνιστικότητας σε συνδυασμό με μια διαδικασία θέσπισης κοινών κριτηρίων μεταξύ των εκπαιδευτικών συστημάτων των χωρών-μελών του, επειδή η κινητικότητα στην αγορά εργασίας απαιτεί εργαζόμενους με ομογενοποιημένα τυπικά προσόντα.

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, το PISA εφαρμόζει διεθνή αξιολόγηση ακολουθώντας την ίδια διαδικασία σε όλες τις χώρες βάσει των ίδιων κριτηρίων, χωρίς βέβαια να υπολογίζονται οι εθνικές ιδιαιτερότητες των εκπαιδευτικών συστημάτων ή οι πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Κι εδώ τίθεται το ερώτημα, που έχει απασχολήσει αρκετά τουλάχιστον μέρους του εκπαιδευτικού κινήματος, του

κατά πόσον είναι δίκαιο είναι για τους μαθητές να έχουν να αντιμετωπίσουν θέματα συγκεκριμένης μορφής και περιεχομένου τα οποία πιθανώς δεν έχουν ποτέ διδαχθεί και κατά πόσο, κατά συνέπεια, τα αποτελέσματα και η κατάταξη των χωρών μέσω αυτών είναι αξιόπιστη διαδικασία. Ο ΟΟΣΑ, μέσω του PISA, ουσιαστικά και στοχευμένα «χρησιμοποιεί την εκπαιδευτική αξιολόγηση ως τεχνική ομογενοποίησης εκπαιδευτικών συστημάτων και αναλυτικών προγραμμάτων προκαλώντας συνθήκες ανταγωνισμού» (Uljens, 2007: 5).

Χαρακτηριστικό δε παράδειγμα του πώς μπορεί να χρησιμοποιηθεί το PISA είναι οι ΗΠΑ. Με βάση τα αποτελέσματα του πρώτου τεστ που πραγματοποιήθηκε το 2000, συγκροτήθηκε η δράση «No Child Left Behind». Μεταξύ των άλλων που προβλέπει η δράση αυτή είναι η διαρκής αξιολόγηση των σχολείων που συμμετέχουν, από την οποία κρίνεται και η χρηματοδότησή τους. Όπως έχει ήδη αναλυθεί, «Οι δυνάμεις που καθορίζουν τις πρόσφατες εκπαιδευτικές πολιτικές της δράσης No Child Left Behind είναι νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές που ωθούν τα σχολεία να αποδίδουν όμοια με πολυεθνικές εταιρείες» (McLaren, 2005).

Οι φορείς χάραξης εκπαιδευτικής πολιτικής των διαφόρων χωρών του ΟΟΣΑ δείχνουν μεγάλο ενδιαφέρον για τα αποτελέσματα του PISA και στους συγκριτικούς δείκτες που δημοσιεύει, εξαιτίας της αντίληψης ότι υπάρχει άμεση συσχέτιση των εκπαιδευτικών επιδόσεων μιας χώρας και της οικονομικής ανάπτυξής της. Χαρακτηριστικά, στις εκδόσεις του ΟΟΣΑ *Education at a Glance* αναφέρονται τα εξής: «Οι μαθητές που επιδεικνύουν υψηλά επίπεδα επιδόσεων είναι πιο πιθανό να γίνουν παραγωγικοί εργάτες, όταν φύγουν από το εκπαιδευτικό σύστημα» (OECD, 1996). Ακόμα, «σε ένα κόσμο ολοένα και πιο κυριαρχούμενο από την τεχνολογία, οι γνώσεις και οι δεξιότητες των μαθητών είναι κεντρικής σημασίας στην ικανότητα να ανταγωνίζεται κάποιος στη παγκόσμια αγορά» (OECD, 1998).

Παραδειγματική περίπτωση

Το νέο νομοσχέδιο για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα

Τις αρχές του άκρατου νεοφιλελευθερισμού στην ελληνική εκπαίδευση έρχεται να υπηρετήσει και να εξειδικεύσει το νέο νομοσχέδιο που κατατέθηκε από την αρμόδια υπουργό Κεραμέως στο ελληνικό κοινοβούλιο προ ολίγων ημερών. Το νέο νομοσχέδιο μπορεί να θεωρηθεί παραδειγματική περίπτωση εφαρμογής των αρχών της ΕΕ και του ΟΟΣΑ. Επειδή έχει κυθεί, ευτυχώς, πολύ μελάνι από το ριζοσπαστικό εκπαιδευτικό κίνημα στη χώρα μας γι' αυτό, εδώ θα αναφερθούν μόνο μερικές ενδεικτικές διατάξεις. Κυρίως θα αναδειχθούν οι διατάξεις εκείνες που δεν αφορούν το αναλυτικό πρόγραμμα αλλά τις εργασιακές και παιδαγωγικές σχέσεις που διαμορφώνονται με το νέο νομοσχέδιο.

Το νέο νομοσχέδιο έρχεται να επιτείνει τη σχολική ιεραρχία στο εσωτερικό της εκπαιδευτικής μονάδας και να υποβαθμίσει τον ρόλο του συλλόγου διδασκόντων, με τους διευθυντές στον ρόλο υλοποίησης τεχνικών διαχείρισης που επιβάλλουν κρατικές αποφάσεις (Γρόλλιος, 2018). Ταυτόχρονα, όμως, αξίζει να δοθεί σημασία στην εισαγωγή του θεσμού του Συμβουλίου Στήριξης του Σχολείου, που λειτουργεί αφενός ως μέσο ελέγχου και παρέμβασης εξωτερικών παραγόντων στη λειτουργία της εκπαιδευτικής μονάδας, αφετέρου δίνει την ευκαιρία στο υπουργείο να περάσει τις ευθύνες της οικονομικής στήριξης σε εξωγενείς παράγοντες, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την αυτοτέλεια κάθε σχολικής μονάδας.

Διατάξεις του νέου νομοσχεδίου αφορούν την αύξηση των μαθητών ανά τμήμα, που θα οδηγούν σε μείωση σχολικών μονάδων και εκπαιδευτικού προσωπικού, με συνέπειες τόσο στον μαθητικό πληθυσμό όσο και στους εκπαιδευτικούς. Υπάρχει ήδη η εμπειρία της συγχώνευσης σχολικών μονάδων,

που εφαρμόστηκε από το 2012-2013 επί υφυπουργίας Χριστοφιλοπούλου, και των αποτελεσμάτων της. Να σημειωθεί εδώ ότι στις ρυθμίσεις αυτές δεν λαμβάνεται υπόψη η παιδαγωγική σχέση εκπαιδευτικού-εκπαιδευόμενου, ούτε ο φόρτος εργασίας που θα επωμισθούν οι εναπομείναντες/σες εκπαιδευτικοί.

Ενδεικτικότερο σημείο για τη νεοφιλελεύθερη στόχευση του νέου νομοσχεδίου είναι η διάταξη για τον αποκλεισμό της εγγραφής στα ΕΠΑΛ μαθητών μεγαλύτερων των 17 ετών, ο οποίος προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις. Όπως είναι φανερό, κάτι τέτοιο θα οδηγούσε μια στρατιά μαθητών της εργατικής τάξης, μεταξύ των οποίων πολλοί μετανάστες και πρόσφυγες που εισήχθησαν λόγω συνθηκών σε μεγαλύτερη ηλικία στην εκπαίδευση, ή στην εγκατάλειψη των σπουδών ή στις αγκάλες των ιδιωτικών ΙΕΚ. Κι έχει σημασία η αναφορά του, γιατί φανερώνει εναργέστατα τη λογική των παρεμβάσεων στην εκπαίδευση. Παρόμοιας ταξικής στόχευσης είναι και η λειτουργία των «πρότυπων» σχολείων, με στόχο την «αριστεία», όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα.

Η μεγάλη αντίφαση αυτού του νέου νομοσχεδίου αφορά τη σχέση κράτους-ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Αν και άμεσος και διακρηυγμένος στόχος είναι η μείωση του κρατικού παρεμβατισμού, οι διαδικασίες κεντρικής αξιολόγησης σχολικής μονάδας-εκπαιδευτικού-μαθητή/τριας παραμένουν στα χέρια της κεντρικής εξουσίας. Τρανταχτό παράδειγμα είναι στο όνομα της «ουδέτερης εξεταστικά διαδικασίας» η επαναφορά της τράπεζας θεμάτων.

Είναι προφανές ότι ο στόχος της ηγεμονίας των αστικών νεοφιλελεύθερων απόψεων για την εκπαίδευση εναπόκειται στον αυστηρό κρατικό έλεγχο της εφαρμογής των αποφάσεων των υπερεθνικών οργανισμών και της αντίστοιχης λειτουργίας της σχολικής μονάδας. Παραδειγματική κίνηση προς αυτή την κατεύθυνση είναι η συζήτηση που άνοιξε όσον αφορά την εξ αποστάσεως εκπαίδευση και την επιτήρηση μέσω καμερών της σχολικής αίθουσας. Αξιοποιώντας

τη συγκυρία, η λειτουργία της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης μεταβλήθηκε σε έναν ακόμη θεσμό ελέγχου του εκπαιδευτικού έργου, υποτιμώντας την αυτονομία της εκπαιδευτικής σχέσης και βάζοντας εμπόδια στην ελευθερία της εκπαιδευτικής και παιδαγωγικής σχέσης που αναπτύσσεται στη σχολική τάξη. Να σημειωθεί, βέβαια, η δυνατότητα αξιοποίησης της μεθόδου, που απλώς διευκόλυνε την κατάσταση στη συγκυρία της πανδημίας, μεταγενέστερα, καθώς μπορεί να οδηγήσει σε μονιμοποίησή της σε περιπτώσεις ολιγάριθμων και απομακρυσμένων τμημάτων κ.λπ. Μεταφέροντας βέβαια πολύ μεγαλύτερο βάρος στις πλάτες των εκπαιδευτικών αλλά και των γονέων, δεδομένου ότι ο απαραίτητος εξοπλισμός δεν είναι βέβαιο ότι μπορεί να υπάρχει στο σύνολο του μαθητικού πληθυσμού. Δεν είναι θέμα νεολοιδιτισμού η επιφυλακτική αντιμετώπιση του ψηφιακού μετασχηματισμού της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά σημαντικό ζήτημα που αφορά τον ρόλο του εκπαιδευτικού και των δυναμικών που αναπτύσσει η σχολική πράξη. Όπως επίσης η είσοδος εταιρειών κολοσσών πληροφορικής και η δυνατότητα ελέγχου που αποκτούν (Τσαγκαράτου, 2018). Κι αυτό το τελευταίο είναι επίσης πολύ σημαντικό.

Τα ΑΕΙ αναμένοντας τον νέο νόμο-πλαίσιο

Το ελληνικό πανεπιστήμιο τα τελευταία δέκα χρόνια, με τη λιτότητα που έφεραν τα μνημόνια, δέχεται μια συνεχή επίθεση με πολλαπλούς τρόπους. Οι οικονομικές περικοπές, της τάξης του 50%, οδηγούν σε μια σειρά καίρια και δυσεπίλυτα προβλήματα. Ο προϋπολογισμός για έκτακτο διδακτικό προσωπικό, απολύτως απαραίτητο μετά τη συνταξιοδότηση πολύ μεγάλου μέρους του μόνιμου δυναμικού, έχει σχεδόν μηδενιστεί και αντικαθίσταται με λύσεις που οδηγούν σε μεγάλη εκμετάλλευση των νέων επιστημόνων, που προσλαμβάνονται με το καθεστώς της απόκτησης

εκπαιδευτικής εμπειρίας (και με άδηλη την προοπτική αξιοποίησης αυτής της όποιας αποκτηθείσας εμπειρίας) ή με ΕΔΙΠ. Οι δε θέσεις μόνιμου προσωπικού που προκηρύσσονται είναι ελάχιστες με αποτέλεσμα οι ελλείψεις να διογκώνονται συνεχώς.

Οι θεσμικές δομές, η διαχείριση και η χρηματοδότηση των ελληνικών πανεπιστημίων, όπως προαναφέρθηκε, δέχονται επίθεση τα τελευταία είκοσι χρόνια. Νωπές είναι ακόμα οι μνήμες του επιτυχημένου αγώνα για την υπεράσπιση του άρθρου 16 το 2006-7. Αυτή είναι μια άλλη πτυχή της καταστροφής που έπληξε την ελληνική κοινωνία από τις επιθετικές νεοφιλελεύθερες πολιτικές που εφάρμοσαν οι κυβερνήσεις αυτού του χρονικού διαστήματος. Νέοι νόμοι, απ' όλες τις κυβερνήσεις, έχουν εγκριθεί σε μια άλλη προσπάθεια συμμόρφωσης με τις απαιτήσεις της «Διαδικασίας της Μπολόνια», η οποία θέτει σε σοβαρό κίνδυνο την ακαδημαϊκή αυτονομία του πανεπιστημίου. Ο νόμος βρήκε αναφοράν για τα πανεπιστήμια που αναζητούν χρηματοδότηση στον επιχειρηματικό τομέα. Σύμφωνα με τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, ο υφιστάμενος νόμος, που εισήγαγε ο ΣΥΡΙΖΑ, εκφράζει τις ανάγκες των πακέτων λιτότητας που επιβάλλουν η Ευρωπαϊκή Ένωση και το ΔΝΤ. Έτσι, ήδη εφαρμόστηκε ένα κύμα συγχωνεύσεων πανεπιστημιακών τμημάτων, ενώ μια σειρά τμήματα έκλεισαν στο όνομα της οικονομικής «αποδοτικότητας» και «βιωσιμότητας». Η τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα συρρικνώνεται και αλλάζει μορφή δραματικά: λιγότερα και μικρότερα τμήματα που υπόσχονται καλές ευκαιρίες εργασίας, όλο και μεγαλύτερα τμήματα που οδηγούν σε μειωμένες ευκαιρίες ακόμη και χαμηλόμισθης απασχόλησης για την εργατική τάξη (Katsiamproua, 2019).

Ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα είναι ότι όλο και μεγαλύτερο μέρος του φοιτητικού πληθυσμού απασχολείται σε περιστασιακές, κακώς αμειβόμενες και ανασφάλιστες θέσεις εργασίας για να πληρώσουν τα έξοδά τους, γεγονός που δρα επιβαρυντικά όσον αφορά τις σπου-

δές τους. Οι δύσκολες οικονομικές συνθήκες που αντιμετωπίζει μεγάλο μέρος των φοιτητών/τριών έγινε ακόμη πιο εμφανές στην παρούσα συγκυρία, όπως αναδείχθηκε από τις αναγκαιότητες της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης: οικονομική αδυναμία κατοχής ηλεκτρονικού εξοπλισμού και οικιακού διαδικτύου, αδυναμία προμήθειας της αναγκαίας βιβλιογραφίας κ.ο.κ. Η διάταξη του τελευταίου νομοσχεδίου που αφορά τις μετεγγραφές, με την οποία η διαδικασία γίνεται ακόμη πιο δύσκολη σε μια οικονομική συγκυρία που βαίνει επιδεινούμενη ενέχει τον κίνδυνο αποκλεισμού από τις ανώτατες σπουδές μέρους του οικονομικά αδύναμου πληθυσμού.

Δεν θα αναφερθούν λεπτομερώς οι άλλες δυσκολίες που κατατρύχουν τα πανεπιστήμια, όπως ελλείψεις σε διοικητικές υπηρεσίες, βιβλιοθήκες, ηλεκτρονικό εξοπλισμό, στέγαση, καθαριότητα κ.λπ.

Συμπερασματικά, το δημόσιο και δωρεάν πανεπιστήμιο δέχεται μια συνεχή επίθεση με στόχο την περαιτέρω υποβάθμισή του σε πολλαπλά επίπεδα. Η ισοτίμηση των πτυχίων του με τα λογής κολέγια που εισήγαγε η παρούσα κυβέρνηση επιτείνει την κρίση, με μεγαλύτερη πιθανότητα να οδηγήσει σε μειωμένες ευκαιρίες ακόμη και χαμηλόμισθης απασχόλησης για τους αποφοίτους της εργατικής τάξης, όπως προαναφέρθηκε.

Η κριτική παιδαγωγική ως απάντηση

Απέναντι σε αυτή την κατάσταση, στην οποία η νεοφιλελεύθερη πολιτική που σχετίζεται με την απελευθέρωση των αγορών από κοινωνικούς περιορισμούς, την τροφοδότηση της ανταγωνιστικότητας, τη διάλυση του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, την παραγωγή εξατομικισμένων υποκειμένων και την αποποίηση οποιασδήποτε αίσθησης κοινωνικής ευθύνης προετοιμάζοντας τους πολίτες για ένα περιβάλλον κοινωνικού δαρβινισμού και για την αποδοχή μιας

ακράιας μορφής καπιταλιστικής εκμετάλλευσης με τη διάλυση των κοινωνικών δεσμών, το ερώτημα που τίθεται από το ριζοσπαστικό κίνημα είναι πώς μπορεί να αντιδράσει κανείς, σε ποια θεωρητική και εκπαιδευτική βάση. Κατά την άποψή μας, η κριτική παιδαγωγική συνιστούσε και συνιστά μια τέτοια βάση.

Το σχολείο είναι ένας πολιτικός χώρος, που διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στην παραγωγή ιδεών και ταυτοτήτων και επιτρέπει τον έλεγχο της αναπαραστάσης, διανομής, και κατανάλωσής τους. Είναι πολιτικά αφελές ή απλώς τεχνοκρατικό να θεωρηθεί η σχολική τάξη ως ένας ουδέτερος κόσμος όπου η ανισότητα, η ιδεολογία και η οικονομική πολιτική δεν έχουν επιπτώσεις στη μάθηση (Σκορδούλης και Κατσιαμπούρα 2019).

Σε αυτό το πλαίσιο, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να γίνουν «διανοούμενοι του μετασχηματισμού» στα σχολεία και στην κοινωνία γενικά. Ως ουσιαστικά εμπλεκόμενοι διανοούμενοι, είναι υποχρεωμένοι να αναπτύξουν κάθε πτυχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε μια ενεργό διαφωνία με την ηγεμονική τάξη της κοινωνίας (Giroux, 1988: 37).

Ο McLaren υποστηρίζει ότι η κριτική παιδαγωγική είναι μια προσέγγιση που

υιοθετείται από τους προοδευτικούς εκπαιδευτικούς που προσπαθούν να εξαλείψουν τις ανισότητες που εμφανίζονται στη βάση των κοινωνικών τάξεων. Τα ερωτήματα στα οποία θα πρέπει να απαντήσουν είναι τα εξής: Ποια γνώση είναι πιο σημαντική; Πώς συμβάλλει η δομή του σχολείου στην κοινωνική διαστρωμάτωση της κοινωνίας μας; Ποια είναι η σχέση μεταξύ της γνώσης και της δύναμης; Τι υπονοεί αυτό για τα παιδιά μας; Ποιος είναι ο σκοπός της εκπαίδευσης; Πώς μπορούν οι δάσκαλοι να κάνουν τους μαθητές κριτικά σκεπτόμενους πολίτες που θα προωθήσουν την αληθινή δημοκρατία και την ελευθερία; (McLaren, 2001)

Οι άξονες για μια επαναστατική πολιτική απάντηση στην εκπαίδευση διαρθρώνονται ως εξής: κριτική του υπάρχοντος συστήματος, εναλλακτικοί εκπαιδευτικοί στόχοι, εκπαίδευση για την αλλαγή του κόσμου και εκπαίδευση για όλους.

Σε μια εποχή κατά την οποία το δίπολο νεοφιλελευθερισμός-νεοσυντηρητισμός συνεχίζει να προβάλλεται ως μονόδρομος σε παγκόσμια κλίμακα, ένας νέος διεθνισμός της θεωρίας και της πρακτικής με κεντρικό στόχο τον ριζικό μετασχηματισμό των κοινωνικών και

πολιτικών δομών, των εκπαιδευτικών συστημάτων και των παιδαγωγικών πρακτικών είναι επιτακτικά αναγκαίος.

Η συλλογική απάντηση πρέπει να περιλαμβάνει την άρνηση του συμβιβασμού με τη σημερινή πολιτική συναίνεσης της ρεφορμιστικής Αριστεράς και τη διεξαγωγή κοινωνικών αγώνων μέσα στην κοινωνία που θα στοχεύουν απευθείας στους θεσμούς εξουσίας της κυρίαρχης τάξης.

Η κοινωνική κινητοποίηση θα πρέπει να συνοδεύεται από έναν νέο πολιτικό λόγο ο οποίος θα αποκαλύπτει τις πρακτικές της νεοφιλελεύθερης πολιτικής ενώ θα αναπτύσσει παράλληλα εναλλακτικές λύσεις για τα σημερινά προβλήματα της κοινωνίας και της οικονομίας.

Η κριτική του νεοφιλελευθερισμού θα πρέπει πλέον να περνάει μέσα από ένα εναλλακτικό, ρεαλιστικό πρόγραμμα

κοινωνικής αλλαγής, που η Αντικαπιταλιστική Αριστερά του σήμερα θα πρέπει οπωσδήποτε να συγκροτήσει προκειμένου να ανοίξει το δρόμο για ένα ελπιδοφόρο αύριο.

Η πρόκληση για τους προοδευτικούς και ριζοσπάστες εκπαιδευτικούς, για το εκπαιδευτικό κίνημα σήμερα, είναι να καταφέρουν να δείξουν ότι υπάρχει ένας εναλλακτικός δρόμος στην εκπαίδευση, όπως και σε όλη την κοινωνία, απέναντι στο κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο μοντέλο. Στις σημερινές συνθήκες της παγκόσμιας και ανεξέλεγκτης κυριαρχίας της αγοράς, αυτό προϋποθέτει την επεξεργασία μαρξιστικών προσεγγίσεων, σε στενή σύνδεση με τα κινήματα της κοινωνικής αντίστασης. Κι αυτός ο δρόμος δεν μπορεί παρά να συνοψίζεται σε ένα αίτημα: Εκπαίδευση για την αλλαγή του κόσμου – Εκπαίδευση για όλους. **T**

b

Commission of the European Communities (1993), White Paper: "Growth, Competitiveness and Employment, the challenges and ways forward into the 21st century", COM (93) 700 final, 5 December.

Commission of the European Communities (1995), White Paper: "Education and Training – Teaching and Learning Towards the Learning Society", COM (95) 590 final, 29 November.

Giroux, H. (1988), *Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning*, Bergin and Garvey Publishers, Granby, Mass.

Johnson, R. (1979), "Really Useful Knowledge: Radical Education and Working-Class Culture, 1790-1848", στο Clarke, J., Critcher, C., Johnson, R. (eds), *Working Class Culture: Studies in History and Theory*, Hutchinson, London, σ. 75-102.

Katsiampoura, G. (2019), "Neoliberalism, austerity and the Greek universities: A critical pedagogy account", εισήγηση στο συμπόσιο «Crisis, neoliberalism and critical education policy features in Greece», Historical Materialism, Athens 2019, 2-5 May 2019.

McLaren, P. (2001), «Teaching Against Globalization and New Imperialism: Toward a Revolutionary Pedagogy», *Journal of Teacher Education*, 52: 2, 138-150.

McLaren, P., Farahmandpur, R. (2005), *Teaching Against Global Capitalism and the New Imperialism: A Critical Pedagogy*, Rowman & Littlefield, Lanham, Maryland.

OECD (1996), *Education at a Glance*.

OECD (1998), *Education at a Glance*.

Uljens, M. (2007), "The hidden curriculum of PISA - The promotion of neo-liberal policy by educational assessment", Paper presented at the FERA Congress in Vasa, 22-23.11.

Γρόλλιος, Γ. (2018), «Η παιδαγωγική των εκθέσεων του ΟΟΣΑ», *Σελιδοδείκτης*, 3, σ. 9-14

Γρόλλιος, Γ., Λιάμπας, Τ., Παυλίδης, Π. (2015), «Η εκπαίδευση και ο αγώνας για κοινωνική χειραφέτηση την εποχή της κρίσης», στο Γρόλλιος, Γ., Λιάμπας, Τ., Παυλίδης, Π. (επιμ.), *Η κριτική εκπαίδευση στην εποχή της κρίσης*, Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου για την Κριτική Εκπαίδευση, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, σ. i-xix, https://www.eled.auth.gr/documents/praktika_iv_icce_volume_1_gr.pdf (ημ. πρόσβ. 15.5.2020)

Ευρωπαϊκή Ένωση (1997), Συνθήκη του Άμστερνταμ, <http://ikee.lib.auth.gr/record/129371/files/GRI-2012-8801-2.pdf> (ημερ. πρόσβασης 19.5.2020)

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (2000), *Συμπεράσματα της Προεδρίας*, Λισαβόνα, 23-24.3.2000.

Μαντέλ, Ε. (2006), *Φοιτητές, διανούμενοι και πάλη των τάξεων*, Εργατική Πάλη, Αθήνα.

Μαντέλ, Ε. (2004), *Ο ύστερος καπιταλισμός*, Εργατική Πάλη, Αθήνα.

Σκορδούλης, Κ., Κατσιμπούρα, Γ. (2019), «Πολιτισμικές και κριτικές προσεγγίσεις των φυσικών επιστημών», *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 68, σ. 178-195.

Skordoulis, C. (2016), «Neoliberal Globalization and Resistance in Education: The Perspectives of Critical Pedagogy», *Marxist Thought* 20, σ. 230-245.

Τσαγκαράτου, Α. (2018), «Education business: Όταν οι επιχειρήσεις βρισκουν στην εκπαίδευση πεδίο λαμπρό κερδοφορίας και ο ρόλος των υπερεθνικών οργανισμών», *Σελιδοδείκτης*, 3, σ. 44-48.